

ПОСИЛЕННЯ АВТОРИТАРИЗМУ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЗМІН І ЗРУШЕНЬ

STRENGTHENING OF AUTHORITARIANISM IN THE CONTEXT OF GEOPOLITICAL CHANGES AND SHIFTS

Міносян А.С.,

orcid.org/0000-0003-3347-5099

кандидат історичних наук,

*професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін
Державного біотехнологічного університету*

Варипасв О.М.,

orcid.org/0000-0003-0541-9102

кандидат філософських наук,

*доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін
Державного біотехнологічного університету*

У статті досліджені питання, пов'язані із посиленням авторитаризму в умовах геополітичних змін і зрушень одночасно із зниженням довіри до демократичних інститутів, поєднанням політичних, економічних, інформаційних факторів, запитом у суспільствах на наявність харизматичних лідерів та ін. Акцент зроблено на розкритті базових характеристик автократії, набутті нею більшої популярності і затвердження у світі як можливої протидії існуючим конфліктам і локальним війнам, як варіант державного захисту, гарантованої стабільності та належного рівня економічного розвитку, з певним обмеженням демократичних прав і свобод. Автори звертають увагу на помітне посилення політичної ваги авторитарних країн у світі, більшу прихильність населення до одноосібного лідерства, їх стійкого авторитету, зростаючу активну участь у прийнятті доленосних рішень стосовно сучасного міжнародного становища, що не в останню чергу пов'язано з послабленням ліберальної демократії, міжнародного права, зміною пріоритетів у зовнішній політиці, насамперед, політичного керівництва США як гаранта світового правопорядку.

Занепокоєння викликає зростання підтримки політичних партій, які використовують авторитарну мову та символи. Глобальна бідність, прояви екологічних потрясінь, антагонізми та непорозуміння між корінним населенням і мігрантами, неінтегровані громади, тиск на територіальні кордони, міжнародний тероризм довершують, на думку авторів, справу електоральних вподобань під час геополітичних змін і зрушень в бік посилення авторитаризму. Окрема увага надана ролі Росії в затвердженні та експорті авторитарних традицій в інші країни. Автори відзначають важливість того, що ультраправі сили в усьому світі відчувають тісний зв'язок з російською автократією, яка все більше набуває ознак неототалітаризму в його найхарактерніших проявах.

Нездатність чинити опір зростанню авторитарних тенденцій, на що звертається увага в статті, сприятиме зміні політичної конфігурації у світі, отриманню важких і тривалих наслідків в контексті затвердження глобальної демократії.

Ключові слова: авторитаризм, геополітика, демократичні цінності, політичне лідерство, російська агресія.

The article examines issues related to the rise of authoritarianism in the context of geopolitical changes and shifts. Societies began to demand charismatic leaders and other changes due to declining trust in democratic institutions and a combination of political, economic, and informational factors. The emphasis is on revealing the basic characteristics of autocracy, its growing popularity and acceptance in the world as a countermeasure to existing conflicts and local wars. It is a form of state protection and guaranteed stability, as well as an adequate level of economic development. However, it does involve certain restrictions on democratic rights and freedoms. The authors draw attention to the growing political influence of authoritarian countries around the world, the population's preference for strong leadership, and their increasing involvement in making crucial decisions about the current international situation. This is not least due to the weakening of liberal democracy and international law, as well as changing priorities in foreign policy, primarily that of the US political leadership as the guarantor of world law and order.

It is a cause for concern that there is growing support for political parties that use authoritarian language and symbols. The authors believe that global poverty, environmental shocks, and tensions between indigenous populations and migrants shape electoral preferences during geopolitical changes and increased authoritarianism. Particular focus is given to Russia's role in establishing authoritarian traditions and exporting them to other countries. The authors emphasise the significance of the close connection between far-right forces around the world and the Russian autocracy which is increasingly exhibiting neo-totalitarian characteristics.

The inability to resist the rise of authoritarian tendencies will contribute to a change in the political configuration of the world. This will have serious and lasting consequences in the context of the establishment of global democracy.

Key words: authoritarianism, geopolitics, democratic values, political leadership, Russian aggression.

Постановка проблеми. Зміни, що відбулися у світі, значно вплинули на реальні перспективи подальшого просування у суспільствах демократичних цінностей, ментальних трансформацій їх членів у бік затвердження верховенства права, свободи і пріоритетності розвитку особистості. Стратегічна слабкість західного істеблішменту, відсутність політичної та економічної стабільності, довгострокових безпекових ініціатив, які б відрізнялися високим рівнем довіри і надійності, прискорили геополітичні зміни і зрушення, які кардинально вплинули на політичну конфігурацію світу, надавши серйозний привід повернутися до обговорення, а то й перегляду існуючих міжнародних договорів, меморандумів, пактів в контексті стійкого дотримання принципів суверенітету та територіальної цілісності.

Повномасштабна російська агресія проти суверенної держави, якою є Україна, яка набула всі ознаки екзистенційної війни, прискорила злам світового правопорядку, створивши прецедент вирішення суперечливих питань з позиції демонстрації та використання реальної сили потужної держави, яка належить до ядерного блоку. Розгубленість, пасивність, бездіяльність країн сталої демократії, провідних міжнародних організацій, правових установ поставили під сумнів питання про ефективність інституцій, які тривалий час виступали в якості гаранта світового правопорядку, сприймалися як ознака переваг ліберальної демократії над усіма іншими напрямками політичного життя. За влучним висловом американського історика Тімоті Снайдера, «демократії гинуть, коли люди зневірюються у тому, що їхній голос має значення» [14, с. 265].

Сьогодні по всьому світу спостерігається загрозливе зростання авторитаризму, поглиблення співпраці політичних режимів, які не приховують своїх колоніальних та імперських амбіцій, намагання скористатися наявним хаосом, скептицизмом, запереченням демократичних традицій і безумовного лідерства, порушенням єдності західного світу. Суперечливість політики тих чи інших адміністрацій, відмова від пріоритетності питань, спрямованих на захист прав і свобод, національної ідентичності, інклюзивності, законності і порядку значно ускладнюють можливість протидії і нейтралізації тенденцій, які завжди зберігалися в авторитарних суспільствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатьох зарубіжних дослідженнях проблематика авторитаризму і його особливостей отримала належну наукову оцінку і накреслила перспективи подальшої дослідницької діяльності в цьому напрямі. Серед інших виділимо праці Х. Арендт, Х. Лінца, С. Гантінгтона, Дж. Сарторі, Я. Мунка, А. Степана, Дж. Меллоя, Е. Епплбаум та ін. Значної уваги заслуговують дослідження А. Шед-

лера, С. Левітські, Л. Вей, Б. Шапіро, Г. Кісінджера, З. Бжезінського, Т. Джадта, Т. Снайдера та ін. Дослідники значно розширили розкриття суті авторитаризму через використання термінів на кшталт «електоральний авторитаризм» (А. Шедлер), «змагальний (конкурентний) авторитаризм» (С. Левітські, Л. Вей), «спадковий авторитаризм» (О. Цапко) та ін., намагаючись виокремити найбільш характерні ознаки запроваджених політичних дефініцій.

Окремо слід відзначити наукові праці, підготовлені вітчизняними вченими, зокрема, І. Поліщуком, Г. Шипуновим, О. Ткачем, А. Рубан, О. Скрипнюком, М. Шабановим та ін. Так наприклад, І. Поліщук підкреслює, що «авторитаризм виступає інструментом державної влади, що характеризується лише формальним проголошенням політичних прав і свобод громадян, наявністю багатьох обмежень демократичних норм та інститутів, реалізацією влади без врахування громадської думки більшості» [15, с. 120]. Продовженням цієї тези може слугувати думка Г. Шипунова про те, що «хоча поняття авторитаризму дуже наближено до таких категорій, як тиранія, деспотизм, автократія, абсолютизм, диктатура, водночас воно має дещо відмінні конотації, які виникають з його іншого походження та характеру застосування» [19, с. 330]. Солідарною із іншими дослідниками виглядає оцінка О. Ткача, який звертає увагу на те, що «повернення до авторитаризму може відбуватися різними шляхами за впливу зовнішніх і внутрішніх сил, унаслідок «повільного» і «раптового» усунення демократії, перевороту або революційного колапсу» [21, с. 181].

Розглядаючи проблему авторитарних викликів, науковці звертають увагу на зростання впливу акторів, які не несуть виборчої відповідальності, таких, як транснаціональні інституції, центральні банки чи регуляторні органи, які разом можуть розглядатися як нова гілка влади з власними джерелами легітимності [16, с. 163].

Варто звернути увагу також на такі праці, як «Практики подолання тоталітарного спадку у країнах пострадянського простору (1991-2021pp.)» (Київ, 2022), «Енциклопедія політики і права» (Київ, 2024), «Образ майбутнього: стратегії дослідження суспільства постмодерну» (Харків, 2025) та ін. Беззаперечним висновком є те, що подальші дослідження вказаної проблеми будуть слугувати на користь досягнення оптимізації протидії розповсюдження і зростання авторитаризму, напрацювання механізмів стримання і нейтралізації його проявів у сучасному світі.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні вказаної проблематики посилення авторитаризму в умовах геополітичних змін і зрушень на тлі повномасштабної російської агресії, яка є показовою демонстрацією наявного транзиту

від авторитаризму до тоталітаризму. Зближення авторитарних режимів внаслідок військової ескалації проти української держави, неприхована підтримка і багатоцільова допомога агресорові створюють умови для фатальної руйнації раніше ustalених демократичних традицій і цінностей, які сьогодні потребують активного захисту.

Основними методами дослідження вказаної проблеми стали порівняльно-історичний метод і метод екстраполяції. Разом з іншими методами, такими, як контент-аналіз, метод узагальнення, вони сприяли більш цілісному і всебічному системному аналізу наявних характеристик і ознак авторитаризму у сучасних умовах, існуючих відмінностей в контексті етнічних та національних моделей розвитку, обраних дій та практик на шляху реалізації політичних програм.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку ХХІ століття здавалося, що світ визначився на користь ліберальної демократії, набув необхідної політичної стабільності, чому сприяла низка затверджених міжнародних договорів, прийнятих угод і рішень, спрямованих на дотримання і збереження існуючого правопорядку, стратегії політики стримувань і рівноваг. Протягом багатьох років «співтовариство націй існувало в рамках «американського консенсусу», держави співпрацювали, неухильно розширюючи лави даного світового порядку, дотримуючись загальних правил і норм, розвиваючи ліберальну економіку, відмовляючись від територіальних завоювань на користь національних суверенітетів та приймаючи представницьку демократичну систему управління» [13, с. 7].

Розбіжності, що зберігалися як поміж провідними, так і менш впливовими країнами в контексті глобальних проблем сучасності, суттєво не впливали на спроможність пошуків компромісу та консенсусних рішень заради мирного розвитку. Домовленості стосовно затверджених кордонів згідно післявоєнних міжнародних актів, навіть за умов несприйняття тих чи інших завершальних документів, вважалися набагато важливішими і мали вирішальне значення щодо ймовірної загрози розв'язання нових військових конфліктів і воєн [1, р. 468]. На певний час західний світ, сповідуючи політику «заплющених очей», знехтував історичними уроками минулого, ілюзійно поклавшись на принцип «business as usual» та міцні транснаціональні економічні зв'язки, що мали би робити неможливими великі війни через економічну недоцільність» [11, с. 13], проігнорувавши справедливість твердження про те, що, «коли до влади приходить не демократичний лідер, а диктатор, зростає ймовірність того, що він приведе країну до війни» [10, с. 21].

Повномасштабна російська агресія проти української демократичної держави виявила, серед

іншого, й нинішню кризу європейської системи безпеки, стратегічну безтурботність і геополітичну бездіяльність західного світу [9, с. 15], зафіксувала слабкість глобальних інститутів і необхідність наново переосмислити існуючі міжнародні відносини. Сьогодні, за словами С. Плохія, світ повертається до конфронтаційної логіки «холодної війни», щоб зберегти фактор балансу страху через брязкання ядерною зброєю. Сучасні події навколо російської агресії посилюють авторитарні тенденції у світі як прояв негативної реакції щодо слабкості демократії, дискредитації міжнародного права, сприяли більшому затвердженню виразного політичного лідерства в поєднанні з популістськими гаслами та рішеннями, призвели до зміни політичної конфігурації в сучасних умовах. За повідомленням *Politico*, незадоволення тим, як працює демократія, виявили 45% виборців у західних країнах. Дослідження соціологічного інституту *Ipsos* у дев'яти країнах, зокрема США, Великій Британії, Франції, Іспанії, Італії, Хорватії, Нідерландах, Польщі та Швеції зафіксували різкі коливання у цій площині від 60% (у Франції) до 15% (у Швеції), а рівня близько 50% було виявлено у половині згадуваних країн. На думку Гідеона Скіннера з *Ipsos*, особливе занепокоєння в цьому контексті викликає вплив фейкових новин, дезінформації, за багатьма компаніями якої простежуються безпосередньо дії Росії, безвідповідальність політиків і екстремізм.

Сьогодні спостерігаємо підвищення популярності і захоплення світом, в якому лише 14% населення живе у вільних суспільствах, базовими ідеями авторитарної форми правління як варіантом ймовірного державного захисту, гарантованої стабільності та належного рівня економічного розвитку, з певним обмеженням демократичних прав і свобод. В той же час, як справедливо зауважує І. Поліщук, «певною перевагою авторитарного режиму є його висока здатність забезпечувати політичну стабільність та громадський порядок, мобілізувати основні ресурси на вирішення важливих для суспільства завдань, долати політичний хаос, а також здатність вирішувати прогресивні завдання, пов'язані з виходом країни з кризи» [15, с. 123].

На думку Енн Епплбوم, «автократіями керує не один негідник, ними заправляють складні мережі, що спираються на клептократичні структури, комплекс служб безпеки: військових, воєнізованих, поліціантів, а також технологічних експертів, які здійснюють стеження, ширять пропаганду і дезінформацію» [5, с. 15]. До того ж багато в чому ворожість автократів до демократичного світу пояснюється їх розумінням того, що «мова прозорості, підзвітності, справедливості та демократії завжди буде привабливою для частини їхніх власних громадян. Щоб залишитися при владі,

вони повинні підривати ці ідеї, де б вони не проявлялися [5, с. 22].

Приклад Китаю, Туреччини небезпідставно доводить помітне посилення політичної ваги цих країн у світі, «більшу прихильність населення до одноосібного лідерства» [6, с. 13], їх стійкого авторитету, зростаючу активну участь у прийнятті доленосних рішень стосовно сучасного міжнародного становища, що слід вважати своєрідним викликом від найбільш впливових на земній кулі автократій демократичні західні цивілізації [15, с. 123].

Традиційно сильними, що склалося історично, залишаються авторитарні традиції у колишніх радянських республіках (Азербайджан, Казахстан, Туркменістан, Таджикистан та ін.). Автократія сприяє відмові їх політичних лідерів від демократичного розвитку, декларує сталий шлях збереження безпеки та умовного процвітання, при цьому відштовхуючись від прикладу розв'язання вірмено-азербайджанської війни, особливо велику роль у формуванні та розвитку, зокрема, регіонального геополітичного порядку відіграють ті держави, що мають найбільший силовий потенціал [22, с. 276].

Автократичний спосіб правління в таких країнах, як Північна Корея, Іран, Венесуела, Куба, Нікарагуа, В'єтнам, деяких африканських країнах (Зімбабве, Уганда, Руанда, Північний Судан) підживлюється мілітарною активністю, відсутністю незалежних інститутів, виборчими маніпуляціями, гуманітарною кризою, жорстким обмеженням демократичних прав і свобод. Лідери цих країн все більше співпрацюють один з одним, щоб поширювати нові форми репресій і протистояти демократичним зрушенням.

В сучасних умовах рівень дотримання громадянських та політичних прав у всьому світі значно знижується, а глобальна свобода та процвітання опинилися перед серйозною загрозою. В умовах порушення територіальної цілісності і суверенітету, громадянських законів, принципу верховенства права, що наочно демонструє російська агресія проти України [2, с. 1203], більшого піднесення набувають особистісні характеристики політичних лідерів і керівників держав. В організації суспільних процесів в країнах [17, с. 19] існуючі отождолення лідера з політичним режимом, державою, як у випадках з Туреччиною, Сінгапуром, наочно демонструють природність подібних оцінок.

Сучасні політологи констатують зміну політичного клімату в США у бік прийняття авторитарних рішень, згортання демократичних ініціатив всупереч існуючим історичним традиціям, що, насамперед, пов'язано із діяльністю нової/старої державної адміністрації [7, с. 1485]. «Американська внутрішня політика завжди була пов'язана

з ширшою боротьбою за свободу верховенства права у всьому світі і перебувала під її впливом» [5, с.132]. З часів Першої світової війни США сприймалися як гарант світопорядку, авторитет яких спирався на потужність і прогнозованість політики впливу і лідерства у створених міжнародних альянсах, політичних структурах, масштабності, задіяних ресурсів заради досягнення політичної стабільності. Тепер же, на думку аналітиків *Foreign Affair*, «політичне керівництво веде країну до авторитаризму» [25].

Американське суспільство все ще знаходиться у стані ілюзорного уявлення про ефективність популістських рішень, які мають під собою реальну загрозу руйнації демократичних інституцій в країні, ігноруючи розуміння того, що «свобода – це не тільки відсутність зла, а й наявність добра» (Т. Снайдер) [23, с.8].

Авторитаризм сприяє обмеженню політичних свобод, контролю над суспільством, не демонструючи при цьому чітко сформульованої ідеології, заміною якої слугує індивідуальне політичне лідерство. «Підкріплення технологіями і тактиками, які вони копіюють одна в одній, спільними економічними інтересами і передусім рішучістю не поступитися владою, автократії вірять, що вони перемагають» [5, с. 25].

Сьогодні у Європі відбувається зростання підтримки політичних партій, які використовують авторитарну мову та символи [4, с.115]. На думку дослідників, «людей часто приваблюють авторитарні ідеї, бо їх обтяжує складність. Їм не подобаються розбіжності, вони віддають перевагу єдності, тому раптовий натиск розмаїття – розмаїття думок, розмаїття досвіду – псує їм кров. Вони шукають рішення в новій політичній мові, яка дозволяє їм почуватися спокійніше й впевненіше» [4, с.114]. Глобальна бідність, прояви екологічних потрясінь, антагонізми та непорозуміння поміж корінним населенням і мігрантами, неінтегровані громади, тиск на територіальні кордони, міжнародний тероризм довершують справу електоральних вподобань під час геополітичних змін і зрушень в бік посилення авторитаризму [20, с. 330].

Всупереч демократичним традиціям, спостерігаємо зміну політичного курсу, пріоритети зовнішньої діяльності, приходять до влади політичні лідери, що дотримуються протилежних поглядів стосовно європейського розвитку, діють в інтересах олігархічних кланів, сповідують відверто проросійські погляди, спекулюють щодо розбіжностей в оцінках історичного минулого й таке інше, що дало привід віднести ці країни до недосконалої демократії з ознаками гібридних режимів. Популістські лідери на тлі націоналістичних гасел і сумнівно-провокативних декларацій, заяв пропонують швидкі економічні досягнення в обмін

на обмеження політичних свобод, демократичних прав, в той час як політичне керівництво Євро-союзу відзначається надмірною толерантністю та стриманою лояльністю щодо прийняття більш виправданих в даному контексті оцінок і рішень. Як тут не погодитися з О. Ткачем, який акцентує увагу на тому, що авторитарний поворот останніх років відбиває недоліки демократичних систем, що, власно, і знаходить своє підтвердження в контексті сучасних подій у Європі та світі [21, с.173]. Із стриманим оптимізмом, відчуттям зростаючої непрогнозованості у дотриманні європейського курсу слід сприймати повернення до прем'єрства А. Бабиша у Чехії, перемогу на президентських виборах у Польщі К. Навроцького, озвучені ними неоднозначні думки щодо подальшої підтримки нашої країни в її боротьбі з північним агресором, де, серед іншого, йдеться про те, що ставлення до українців має бути таким самим, як і до будь-якої іншої національної меншини.

На користь посилення авторитаризму слугують низький рівень політичної культури у суспільствах, глобальні кризові ситуації, зростання радикалізму, лівацтва, сепаратистських рухів. Авторитарні традиції не завжди призводять до війн, але вірогідно створюють небезпеку будь-яких агресій та конфліктів, що призводять до політичної нестабільності. Важливо також, що ультраправі сили в усьому світі «відчувають тісний зв'язок з російською автократією, і це є зрозумілим» [3].

У самій Росії авторитарне правління набуло ознак неототалітаризму в його найхарактерніших проявах [8, с.198]. У 2016 році Credit Suisse, вимірявши розподіл багатств, описав Росію як країну з найглибшою нерівністю у світі [14, с. 275]. Невдалі спроби вирішення внутрішніх проблем за рахунок агресивної зовнішньої політики, що традиційно використовується владою протягом усієї російської історії, призвели до економічної стагнації. Експансіонізм Москви, як справедливо зауважував Р. Герцінгер, завжди був спрямований на знищення історично прогресивних державних утворень, чи то Україна або Польща [3].

Війна Росії проти України ще більше заострила внутрішні проблеми в цій країні, позбавила її можливості інтеграційних процесів у всіх сферах життя, співпраці з усім світом. Менталь-

ність суспільства розчинилася у схвальному сприйнятті героїки сучасної російсько-української війни, солідаризації його з владою, проявах ресентименту й т.п.

Росія більше не розглядається як країна, яка спроможна побудувати, принаймні у найближчі часи, демократичне суспільство. На думку Т. Снайдера, «коли економічна нерівність підмінює соціальні покращення, складно очікувати доброго майбутнього (та і взагалі хоч якогось майбутнього)» [14, с.279]. Бажання Путіна «не лише здобути територію, а й показати світові, що старі правила міжнародної поведінки більше не працюють» [5, с. 23], викликало негативну реакцію і призвело до консолідації і об'єднання демократичного світу навколо захисту і підтримки його основних цінностей.

Висновки. Сьогодні важко спрогнозувати, наскільки ідеї авторитаризму зможуть залишатися привабливими для тих країн, які перебувають у стадії оформлення політичного вибору. Слушним є зауваження Г. Кісінджера про те, що «розрахунок на силу без морального виміру перетворює кожний прояв розбіжностей на перевірку на міцність; честолюбство не матиме задоволення; до проявів сили штовхатимуть швидкоплинні розрахунки, пов'язані зі зміною влади і могутності» [13, с. 301]. Маємо констатувати, що «ліберального світового порядку більше не існує, і прагнення створити його вже не надто реалістичне. Утім існують ліберальні суспільства, відкриті й вільні країни, які дають людям більше шансів на повноцінне життя, ніж закриті диктатури» [5, с.133]. Та не менш важливим є інше: чи зможе сучасний світ подолати існуючі труднощі та протиріччя, аби захистити від «ерозії» ліберальні норми, зберегти відданість демократичним традиціям і принципам, не поступитися у боротьбі за загальнолюдські цінності, права і свободи. Попередній історичний досвід нагадує, що відходження Америки свого часу з континенту створило фатальну прогалину, якою скористалися радикальні ідеології та мова ненависті [24]. Лише рішуча налаштованість і колективна відповідальність демократичного світу зможуть стабілізувати політичну ситуацію та гарантовано зберігати баланс сил і противаг у сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Minosian A., Varypaiev O. *Russian aggression and existential challenges of the modern world: Ukrainian context*. Selected Papers of the VI International Conference on European Dimensions of Sustainable Development, May 15-17, 2024. Kyiv : NUFT, 2024. P. 461- 468. DOI: 10.24263/EDSD-2024-6-52.
2. Міносян А.С., Варипаєв О.М. Геноцид українського народу як визначальний фактор російської імперської політики. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. №4 (22). С. 1194-1207. DOI: 10.52058/2786-6300-2024-4(22)-1194-1208.
3. Герцінгер Р. Чому Карл Маркс підтримував самостійність України. *Український тиждень*. 2025. 25 вересня. URL: <https://tyzhden.ua/chomu-karl-marks-pidtrymuval-samostijnist-ukrainy/> (дата звернення: 24.11.2025).

4. Епплбом Е. Сутінки демократії: підступна спокуса авторитаризму. Київ : HREC PRESS, 2023. 220 с.
5. Епплбом Е. Автократія, Інс. : Диктатори, які хочуть керувати світом. Київ : HREC PRESS, 2025. 162 с.
6. Ганіюглу Ш.М. Ататюрк : Біографія мислителя. Київ: Ніка-Центр, 2023. 240 с.
7. Міносян А., Варипаєв О. Західна стратегія та українське питання : історичний досвід, реальності, перспективи. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. №4 (34). С. 1476-1489. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4\(34\)-1476-1489](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34)-1476-1489).
8. Міносян А.С., Варипаєв О.М. Політика умиротворення агресора в контексті розбудови української держави. *STUDIA SLOBOZHANICA* : 2021 рік : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., 2 груд. 2021 р. Харків : ДБТУ, 2021. С. 194-200 URL: <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/185255e5-83cc-4c59-953b-06c3871ac29c/content> (дата звернення 25.11.2025).
9. Лукк ван Мідделаар. Нова політика Європи : десять років політичних криз. Київ : ДУХ і ЛІТЕРА, 2021. 408 с.
10. Фергюсон Н. Цивілізація: Як Захід став успішним. К: Наш Формат, 2017. 488 с.
11. Бушуєв Д. Історія нескорених. Україна на захисті європейської цивілізації. Київ : Видавництво «Кліо», 2023. 248с.
12. Forbes. 27 лютого 2025 р. URL: <https://forbes.com> (дата звернення: 25.11.2025).
13. Кісінджер Г. Світовий порядок. Полтава : видавничий дім SKY print, 2024. 328 с.
14. Снайдер Т. Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка / перекл. з англ. Г. Герасим. Львів: Човен , 2020. 392 с.
15. Поліщук І. Авторитаризм як геополітичний феномен. *Політичне життя*. 2025. №1. с.120-124. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.1.9>
16. Прядко Т.П., Рубан А.О. Криза демократії: аналіз і прогнозування у сучасному науковому дискурсі. *Регіональні студії*. 2025. № 41. С. 161-165. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2025.41.26>.
17. Скрипнюк О. В. Сучасний авторитарний режим: характерні риси і прояви. *ScienceRise: Juridical Science*. 2020. №2(12). С. 18–23. <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2020.210869>
18. Шабанов М. Патримоніальний політичний режим та його відтворення: системні риси та специфіка. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2017. Вип.13. с.159-165. Режим доступу: URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/13_2017/25.pdf (дата звернення: 25.11.2025).
19. Шипунов Г. Авторитарний політичний режим: теоретико-методологічні підходи до визначення. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2014. Вип.5. с.329-338. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/5_2016/38.pdf (дата звернення: 25.11.2025).
20. Джадт Т. Переосмислення забутого ХХ століття / пер. з англ. К. Діса. Київ: Наш Формат, 2024. 384 с.
21. Ткач О. Згорання демократії як небезпека повернення до авторитаризму. *Political Studies*. 2021. № 2. С. 170-185. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/246334> (дата звернення: 25.11.2025).
22. Гольцов А.Г. Зміни геополітичного порядку на Південному Кавказі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. №55. с.276-281. URL: https://apfs.nuoua.od.ua/archive/55_2025/43.pdf (дата звернення: 25.11.2025).
23. Снайдер Т. Про свободу / перекл. з англ. Г. Герасим. Львів: Човен. 2024. 432 с.
24. Фішер Й. Нова реальність для Європи: яким буде світ з війною, але без допомоги США. *Європейська правда*. 2025. 1 жовтня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2025/10/1/7221427/> (дата звернення: 24.11.2025).
25. Foreign Affairs. 2025. February 17. URL: <https://www.foreignaffairs.com> (дата звернення: 24.11.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.11.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
 Дата публікації: 31.12.2025